

ФРАНКІАНА НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ: ТРАВЕНЬ 1915 р. — ТРАВЕНЬ 1916 р.

Василь Габор

*старший науковий співробітник відділу наукових досліджень
української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. філол. наук*

Проаналізовано публікації, присвячені останньому року життя Івана Франка (від травня 1915 р. до 28 травня 1916 р.) на сторінках провідних українських періодичних видань. Публікації засвідчують, що важкохворий письменник до останніх днів залишався творчо активним як митець, перекладач, науковець, та був помітним суспільний інтерес до його постаті.

Ключові слова: Іван Франко, поет, науковець, перекладач, спогади, українська преса 1915–1916 рр.

In the paper the Frankiana of the last year of the Ivan Franko's life — since May 1915 — till 28th of May 1916 in the leading Ukrainian periodicals has been analyzed. Publications attest, on the one hand, that the heavily ailing writer remained creative active as an artist, an interpreter and a scholar till the last days of his life, and on the other — a public interest to his personage was conspicuous.

Keywords: Ivan Franko, poet, scholar, interpreter, memoirs, the Ukrainian press, 1915–1916 yrs.

Проанализированы публикации, посвященные последнему году жизни Ивана Франко (от мая 1915 г. до 28 мая 1916 г.) на страницах ведущих украинских периодических изданий. Публикации подтверждают, что тяжелобольной писатель до последних дней оставался творчески активным как поэт, переводчик, ученый, и был видимым общественный интерес к его личности.

Ключевые слова: Иван Франко, поэт, ученый, переводчик, воспоминания, украинская пресса 1915–1916 гг.

Останнім рокам життя Івана Франка присвячено чимало монографій та публікацій [4; 9; 13; 16]. Однак нас зацікавило питання, яке досі ще комплексно не досліджувалося, — як саме відображено франкіану на сторінках української преси в останній рік життя поета — від травня 1915 р. до 28 травня 1916 р.

Для аналізу ми обрали провідні українські видання суспільно-політичного спрямування з різних регіонів України та за її межами, як-от: львівські — «Діло» (1880–1939), «Громадський Голос» (1895–1939), «Українське Слово» (1915–1918), «Шляхи» (1913–1918), «Свобода» (1916–1938); чернівецьке — «Буковина» (1885–1918), одеське — «Основа» (1915), віденське — «Вістник Союзу визволення України» (1914–1917) та московське — «Украинская Жизнь» (1912–1917).

Останній рік життя І. Франка минув на тлі складних суспільно-політичних обставин, коли на теренах Галичини вирувала Перша світова війни, а українське населення зазнало багато жертв, репресій і депортацій, попри те набуло реальних перспектив, коли народжувалося Українське січове стрілецтво і здобувалася державна самостійність. Тож закономірно, що газети та журнали багато уваги приділяли саме цим значним подіям, натомість життя навіть відомих українців перебувало на другому плані.

Виявлені публікації І. Франка та матеріали про нього на сторінках зазначених видань ми згрупували у декілька рубрик: 1) нові поетичні твори І. Франка та передруки давніх; 2) переклади творів І. Франка та згадки про них; 3) тексти з аналітикою творчості І. Франка; 4) спомини про І. Франка як визначного громадсько-політичного діяча, одного з лідерів Русько-української радикальної партії, авторитетного вченого та національного провідника; 5) матеріали про останні роки і дні життя І. Франка авторства його сучасників.

Наприкінці 1915 р. — на початку 1916 р. у багатьох часописах з'являються публікації нових поезій І. Франка та окремі передруки його попередніх творів. Так, у 1915 р. на перших сторінках «Діла» І. Франко опублікував вірші: «Інвазия» (23 жовт.), «Усьміх фортуни» (16 падолиста), «З великої війни» (10-11 падолиста), половецьку історичну сагу «Ор і Сирчан» (20-25 падолиста), а в 1916 р. — «Кончакова слава (Пригода з літ 1185–87)» (14, 16-18 лют.).

У газеті «Українське Слово» на початку 1916 р. було вміщено також вірші І. Франка воєнної тематики, як-от «Під сей воєнний час» (1-4 січ.) та «Воєнна картинка» (6 січ.). Самі назви поетичних творів окреслюють тематичне спрямування. Ці поезії були породжені трагічними подіями війни, зокрема захопленням царськими військами Львова. Тогочасна російська навала спонукала

І. Франка звернутися до часів Володимира Мономаха, його походу на половців та нападу половців на українські землі.

Драматизм окупації Львова чи не найкраще передає вірш І. Франка «Інвазія», в якому письменник, вдало використовуючи російські слова, з іронією змальовує те, що обіцяють українському населенню російські загарбники: «Несемо вам, чого у нас так много — / Великих слів, військ, амуніції, / Кличів весесвітних і амбіції... [...] Відвідаєте Тотьму і Томск і Омск, Іркутск, Якутск, Валдай / І розкіш острогів, тайги спасенну потьму... [...] Да так і слід. Ми, бач, на теє й православні, / Щоб вас від іга римського спасать. / Адже папісти ви, враги Христові явні...». Російські окупанти зі зневагою звертаються до галицького українства: «Ви-ж що таке? І назви вам нема...». А почувши відповідь, що українці Галичини — «Данилів спадок», з обуренням відповідають: «Даніла? Не слыхал об этом нікагда! / А ви Мазепинци, вот это дело верно. / Вот с етїм справім ся ми круто, гаспада!» (Діло. — 1915. — 23 жовт.).

Відображаючи брутальність загарбників, І. Франко використовував у творах вульгарну лексику та імітацію російської мови, зокрема у вірші «Під сей военний час»: «Э, проклятая блядь! / Да больна бйош са ты! [...] Так ты ещо севодня, мысль не мысль, / Сблїжайшім отрядом пайдьош под Перемишль. / Сейчас, чтоб была гатов мерзавец, скотопас!» (Українське Слово. — 1916. — 2, 3 січ.).

Опубліковані поезії І. Франка вирізнялися стилістичною та формальною різноманітністю. Наприклад, у вірші «Военна картинка» відчутне наслідування українського фольклору: «Ой брязнула шибка / Ой збила ся; / Се в вікно газдиня / Дивила ся. // Ой свиснула кулька, / Не злила ся, / А газдиня кровю / Залила ся. // На лаві дитина / Дивила ся, / Як мама до долу / Звалила ся...» (Українське Слово. — 1916. — 6 січ.).

Про активну оригінальну творчість Каменяра наприкінці 1914 р. і в 1915 р. пише Мар'ян Колодїй у спогадах, опублікованих на сторінках «Діла» у листопаді 1915 р. Він вказує, що у вересні 1914 р., на початку війни, І. Франко написав великі поеми «Ор і Сирчан» та «Кончакова слава». «Також є в теці Франка досить коротших і довших віршів на різні теми. Тепер [наприкінці 1915 р. — В. Г.], — пише Мар'ян Колодїй, — стоїть Франко майже в половині праці над збіркою довших поем і коротких віршів (з науковим апаратом) п. з. «Історія старинного Риму в поетичних образах на основі жерел». [...]

Поза сим, написав д-р Франко в жовтні і падолисті обширну статтю п. з. «Літописне тло Слова о полку Игоревъ» і довів свої студії до часів Хмельницького, докладнійше до Наливайка, користаючи ся при тім виключно своєю власною бібліотекою» [11].

На сторінках досліджуваних видань окресленого періоду трапляються передруки поетичних творів І. Франка, зокрема у «Вістнику Союзу визволення України» був уміщений знаменитий вірш «Не пора!..», із відомим закликком, що «пора для України жить» і єднатися під України прапором (1915. — Січ.), а в статті М. Лозинського «Галичина в життю України» наведено вірш поета «Розвивай ся, ти високий дубе» із оптимістичним закінченням: «Роздадуть ся пута віковії, / Тяжкії кайдани, / Непобіджена злими ворогами / Україна встане. / Встане славна мати Україна / Щаслива і вільна» [12]. Автор подав також посилання на видання, у якому опубліковано вірш «З вершин і низин», — «Збірник поезій Івана Франка. Львів 1893. Стор. 74». Поезію Каменяра п. н. («З «Панських жартів» Івана Франка») передрукувала також редакція газети «Свобода» (22 квітня 1916 р.).

Художні твори І. Франка за 1915–1916 рр. для західноукраїнських авторів ставали іноді спонукою до написання власних текстів. Так, на сторінках чернівецької «Буковини» (1916. — 5 берез.) уміщено вірш «Беркут (Орел)» Юрія Нементовського під псевдонімом Прімавера доня, написаний за мотивами історичної повісті І. Франка «Захар Беркут».

У 1916 р. на сторінках опрацьованих видань згадувалися поетичні твори І. Франка без зазначення їхніх назв. Зокрема, з огляду літературних новинок журналу «Шляхи» довідуємося, що «Ілюстрований народний календар тов. “Просьвіта”» на 1916 р. умістив поезії Карманського, Лепкого, Маковея, Масляка та Франка (Шляхи. — 1916. — 15 лют. — С. 183); у «Хрестоматії до практичної граматики з української мови» Василя Сімовича містилися «вїїмки з народної словесности, Глібова, Вовчка, Франка, Коцюбинського, Кобилянської, Федьковича, Шевченка, Стефаника, Лесі Українки та Самійленка» [26].

Часто у святкових програмах на шпальтах газет подавалися назви творів І. Франка, покладених на музику. Зі статті Т. М. про шевченківські урочистості у Варпалянці довідуємося, що «хор Стрільців, під управою Стрільця Олекси Гринішака відспівав:

«Даремне пісне» (Франка-Січинського)» [24], а газети «Діло» та «Буковина» в повідомленнях про святкові концерти на честь Т. Шевченка зазначили одними з пунктів відповідно: «Лисенко–Франко: «Не забудь юних днів» — барітонове сольо, відспіває о. А. Левицький» [23] та «Лисенко–Франко: Вічний революціонер, муж. хор.» [22] тощо.

Хоча під окремими поезіями І. Франка, опублікованими на сторінках галицької преси наприкінці 1915 р. — на початку 1916 р., зазначено час написання — кінець 1914 р., не перестає вражати надзвичайна активність видатного письменника, його миттєве реагування на тогочасні трагічні події, зокрема на російську окупацію Львова.

Упродовж 1915–1916 рр. не послаблювався інтерес до творчості І. Франка і в європейських перекладачів. Віденський часопис «Вістник Союзу визволення України» повідомляв, що в Будапешті окремим друком вийшов твір І. Франка «До світла»: «Frankó Iván. A veres zsidófiu története (До світла) Ukrán Könyvtár (Українська бібліотека під редакцією д-ра Гіядора Стрипського, ч. 1). Будапешт, 1916. Стор. 54. Ціна 40 сот. На окладинці короткі вістки про український народ і карта українських земель» (1916. — 14 мая. — С. 326).

Переклади творів І. Франка друкувалися також у журналах. Так, у чис. 1 за 1916 р. угорськомовного часопису «Ukránia» («Україна») у перекладі Гіядора Стрипського надруковано оповідання Франка «Рудий жидівський хлопчина» (так подала його назву редакція «Діла») (1916. — 27 січ.). Інформація про цю публікацію подавалася в інших виданнях (однак назва оповідання набула певних трансформацій): «Рудий жидок» — «Українське Слово» (1916. — 27 січ.), «A veres zsidófiu története (Рудий жидок)» — «Шляхи» (1916. — 30 квіт. — С. 351). Зауважимо, що в І. Франка нема твору під такою назвою. Натомість віденський часопис «Вістник Союзу визволення України» подав відомості, що у чис. 1 за 1916 р. журналу «Ukránia» опубліковано оповідання «До світла» (1916. — 30 січ. — С. 79).

У тому ж 1916 р. на сторінках української преси з'являється повідомлення про переклади творів І. Франка іншими європейськими мовами. Іван Калинович (під крипт. І. К-ч) в огляді перекладів з української літератури, опублікованому на сторінках часопису «Шляхи», зазначив, що Остап Грицай «на протязі воєнної пори

перевів чимало поезій Шевченка, Франка, Лесі Українки, О. Олесь та інших й поміщував їх на сторінках «Ukrainische Nachrichten». [...] Знову з багатої поетичної творчості піонера новітнього галицького відродження присвоїв німецькій мові Грицай в розмірах оригіналу прольог Франкового «Мойсея» п. з. An das Volk [«До Народу»], далі загально відомий вірш Франка «Die Steinbrecher» (Каменярі), — Eine Hymne (Вічний революціонер), — Die Konquistadoren [«Конкістадори»], — Ein Dorf liegt tief in einem Tal (Лежить село в глибокій долині) і виїмок зі збірки п. з. Aus «Mein Ismaragd» [з «Мого Ізмарагду»] (із циклу «Голодні» III)» [10, чис. 7/8].

«Врешті на словінській мові, — писав І. Калинович, — появило ся оповідання Івана Франка «Na dnu» (На дні) в перекладі Ст. Све[т]іни, яке друкувало ся на сторінках горицького тижневика — «Primores» (в числі 30-51 за 1914 р.)...» [10, чис. 9/10].

На сторінках української преси висвітлювалася також перекладацька праця І. Франка та містилися згадки про нього як перекладача. М. Колодій у спогадах про І. Франка під час російської інвазії розповів про його активну перекладацьку діяльність наприкінці 1914 р. і в 1915 р. У вересні 1914 р. І. Франко, крім написання поетичних творів, переклав українською мовою цикл старовинних балад різних народів, як-от: албанських, англійських, ісландських, іспанських, італійських, німецьких, норвезьких, шотландських.

«Маючи намір зазнайомити російську суспільність бодай в часті з нашими справами, задумав д-р Франко помістити переклад своєї статі про галицьку земельну власність в «Русских Ведомостях» в Москві. Однак московська газета не помістила сеї статі, заявляючи, що вона для неї задовга і передала її «Українській Житни», яка і помістила її в кількох перших числах 1915 року. Також до петербурської Академії наук вислав д-р Франко з початком грудня 1914 р. три уступи більшої статі, написаної по українськи і перекладеної на російську мову, п. з. «Причинки до студий над староруськими літописями», однак не відомо до нині, чи була друкована» [11, чис. 82].

На пропозицію професора Петербурзької військової академії Євгена Шмурла І. Франко переклав російською мовою свої студії: «Пісні про битву над Ворсклою» (1398 р.), про битву під Варною (1444 р.), про Стефана-воєводу і про осліплення Коваленка. Ці переклади Є. Шмурло обіцяв передати професору Олексію Шахматову

для друку і згодом повідомив І. Франка, що його стаття вже «дійшла» до «Извѣстий Академіи», але чи була опублікована — автор споминів не знав. Починаючи з березня 1915 р., відзначав М. Колодій, І. Франко переклав українською мовою твори давньогрецької та давньоримської літератури. Над деякими із цих перекладів, вказував М. Колодій, І. Франко працював взимку 1914/1915 рр., а ще раніше було завершено переклад усіх творів Гесіода, Герондаса і деяких поезій Теокрита. З інших перекладів автор споминів особливо цікавими вважав такі: «Кримський хан Азі-Герай і його поезії», М. Костомарова «На руїнах Пантікапеї», написані гекзаметром російською мовою (перекладені українською тим самим розміром); «Із скарбниці Бонера, проби байок і поетичних оповідань» і «Отгон з бородою» Конрада з Вірцбурга [11, чис. 81].

І. Франка як перекладача згадано в огляді перекладів з української літератури І. Калиновича: «Понадто друкувалась в «Ukrainische Nachrichten» передруком в перекладі д-ра Івана Франка Шевченківська поезія «Am Aralsee...» [«На Аральському морі...»] [10, чис. 7/8].

І. Калинович вказував також на змістові неточності в перекладі англійською мовою статті Василя Левицького «The Literature of the Ukraine» [«Українська література»], що зумовило однобічну характеристику І. Франка як письменника. Цю статтю помістив у журналі «The New Age» («Новий Вік») 1915 р. П. Селвер, але в ній, на думку І. Калиновича, було також «хибно» перекладено назву Шевченкової поеми «Гайдамаки» словом «Vandits» («Бандити») і помилково стверджувано, «що Франко — у своїх ліричних поезіях наслідував Гайного та що його найбільша заслуга — се переклади із західноєвропейської літератури» [10, чис. 6].

1916 р. з рецензіями на твори І. Франка та аналізом його творчості виступили Сергій Єфремов на сторінках одеської «Основи» та Любов Біднова (під псевд. Л. Жигмайло) на шпальтах московської «Украинской Жизни» і без зазначення авторства — редакція віденського «Вістника Союзу визволення України».

С. Єфремов проаналізував перший том збірника праць І. Франка «В наймах у сусідів», відзначаючи його важливість і вказуючи, що «на цілій книзі лежить одбиток особи її автора — борця за нові форми громадського життя, — і це надає їй найбільшого, і тепер ще свіжого, інтересу» [7, с. 140].

Л. Біднова здійснила порівняльну характеристику національних мотивів у творах Хаїма Нахмана Бялика — єврейського поета, одного з фундаторів новітньої літератури, написаною івритом, та І. Франка, цитуючи багато віршів останнього українською мовою [3]. (Ця публікація могла би стати предметом окремого дослідження). Л. Біднова осмислила творчість чільних поетів двох пригноблених націй як оповісників народного горя і виразників дум і сподівань своїх народів. Підсумовуючи свої судження про Каменяра, вона твердить: «Аналіз творчества Франка, отождествляющаго національно-политическіе интересы родного народа съ обще-соціальными и экономическими интересами трудящихся, наилучше доказывает, что служеніе «родной полоскѣ» («нам пора для Украины жить») отнюдь не знаменуєть собой всегда и непременно “нѣчто узкое и эгоистическое въ своемъ національномъ обособленіи”» [3, с. 64].

У «Вістнику Союзу визволення України» редакція подала детальний зміст першого тому збірника «В наймах у сусідів» і навела уривки з передмови І. Франка, зокрема: «Випускаючи в світ отсей том статей, які по при свій публіцистичний характер студій про найріжніші суспільні та політичні справи, і то студій менше теоретичних, а більше опертих на фактах живої дійсности та призначених для їх поясненя, я маю почуте, що даю в отсій книжці початок школи політичного думаня, якого в такій формі і в такім обемі не має мабуть ні одно славянське письменство». Редакція вважала, що для українських молодих письменників книжка І. Франка — «се конче потрібна школа», а для всього суспільства — це добра нагода ознайомитися з частиною Франкової творчості означеного спрямування [20].

Від травня 1915 р. до 28 травня 1916 р. на сторінках досліджуваних українських видань І. Франко згадувався як громадсько-політичний діяч, один з лідерів УРРП, як визначний науковець та духовний провідник нації. Зазвичай його ім'я можна часто зустріти у спогадах про Михайла Драгоманова та Михайла Павлика. Ці публікації нагадували читачам про вплив М. Драгоманова на Каменяра. Так, у статті Володимира Дорошенка, опублікованій під криптонімом Вол. Д., зазначалося, що завдяки боротьбі М. Драгоманова проти політичної й соціальної заскорузлості, туподумства, поверховості й кар'єризму, проти всього того, що в той час називали

«рутенством», і завдяки тому, що він сів зерна правдивого «е в - р о п е й с ь к о г о» народолюбства і народоправства, в Галичині розпочався широкий вільнодумний і радикальний рух, який започаткували Павлик і Франко з товаришами. «Се він зробив Франка, Павлика й інших їх товаришів і їх однодумців з москвофілів поступовими Українцями-Європейцями», — констатував автор [5].

Юліан Бачинський у спогадах про М. Драгоманова, згадуючи про конфлікт у радикальній партії між «старшими», тобто І. Франком, М. Павликом та їх товаришами, і «молодшими», до яких належали Євген Левицький, Микола Ганкевич, Володимир Охримович, В'ячеслав Будзиновський і сам Ю. Бачинський, та перипетії публікації його праці «Україна irredenta» в часописі «Народ» і вихід її окремим виданням, відзначав одну з позитивних рис І. Франка, а саме вміння переглядати свої надміру критичні оцінки. Так, спочатку проти праці Ю. Бачинського «Україна irredenta» гостро виступив не лише М. Драгоманов, а й І. Франко, але, коли вийшов її другий наклад, останній присвятив їй розлогу статтю під однойменною назвою (Житє і Слово. — 1896. — Зош. 4) та «признав» їй «видне місце в історії національної свідомости українського народу». Автор спогадів висловив думку, що, можливо, й Драгоманов, коли б ще трохи пожив, також змінив би свою думку про його працю [2].

М. Лозинський у статті «Галичина в життю України» зазначав, що в 90-х рр. XIX ст. із галицьких українців у російській Україні були найбільше відомі імена — «з табору польсько-української угоди Олександра Барвінського, з радикального, Драгоманівського табору, Франка й Павлика» [12].

Із захопленням щодо таланту і працьовитості та з великим співчуттям через хворобу відгукувалися про І. Франка і російські вчені, зокрема професор Петербурзької військової академії Є. Шмурло, з яким І. Франко познайомився під час російської окупації Львова. Він сказав одного разу М. Колодію: «Ви Малороси (!) маєте великого чоловіка в особі господина доктора; поклін йому від мене, а також подайте мені його адресу, я співчую його болізни, як буду мати час, відвідаю його» [11, чис. 82].

Як авторитетного науковця І. Франка згадують, а іноді й дискутують з ним, Михайло Могиланський (під псевд. Андрійко) на сторінках «Украинской Жизни», а також Андрій Ніковський та Дмитро Дорошенко (під крипт. Д. Д-ко) на сторінках одеської «Основи» та ін.

Д. Дорошенко в рецензії п. н. «З недавнього минулого» на книгу Олександра Барвінського «Спомини з мого життя» наводить міркування І. Франка з приводу упадку громадського життя галицьких русинів, певного застою у літературних прямуннях й ослаблення духовних зв'язків із підросійською Україною наприкінці 70-х рр. XIX ст. Д. Дорошенко писав: «Сю сумну добу в історії галицької Русі яскраво схарактеризував д-р Ів. Франко в своїх нарисах «З останніх десятиліть XIX в.», називаючи її «нещасним десятиліттям, — може найтяжчим, найбільш хаотичним в цілій історії нашого національного розвою», коли може так як ніколи грізно було поставлене питання: чи жити, чи згинати нашій нації» [6]. Д. Дорошенко наводив також джерело, з якого цитував І. Франка: «Молода Україна, Львів, 1910, с. 8».

А. Ніковський у критичній рецензії на першу частину «Граматики українського язика» Івана Нечуя-Левицького зазначав, що письменник, добре володіючи живою мовою, не зміг написати і не напише справжньої граматики. «Дивного тут нічого нема, — констатував А. Ніковський. — В одній з книжок «ЛНВістника» за 1907 рік Іван Франко висловив таку думку, що добра народня мова і знання граматики не зв'язані між собою так, щоб одно впливало на друге; навпаки — вільна, гнучка й гарна мова доти й живе, доки не з'явиться її граматика, котра заводить сю вільну стихію в певну течію, становить їй кордони, загонить у тісні рамки правил і через це сильно консервує й засушує буйну квітку» [19]. А. Ніковський вважав цю думку І. Франка правильною тільки частково, бо потреба в граматиці для культурного народу чи такого, що культурним хоче бути, «єсть залізна необхідність», а граматикою не вичерпується і не обмежується широкий і багатий розвиток мови в її діалектах, «та у всякім разі ще правда, що жива народня мова, знання і чуття духа мови, а з другого боку наукове досліджування основних законів мови і свідомість цих законів не зв'язані між собою так, щоб практика певного індивідуума необхідно тягла за собою теорію, а теоретичне знання мови давало би певній особі скарби образного і живого слова, щб добувається звичайно практикою» [19].

М. Могилянський (під псевд. Андрійко), рецензуючи український літературний відділ нового «Енциклопедического Словаря», зазначав, що редакція словника не має концептуального бачення української

літератури. Вона ввела ряд імен українських авторів, які у першому виданні охарактеризував І. Франко у своїй відомій праці «Южно-русская література», вміщеній у 81-му півтомі, приділивши в ній увагу і друго- та третьорядним письменникам. Натомість у новому виданні редакція «о такомъ крупномъ литературномъ дарованіи, какъ О. Кобылянская» обмежилася декількома рядками [15, с. 109].

М. Могилянський критично відгукувався і про односторонню оцінку творчості Лесі Українки в новому словнику і радив автору статті хоча б прочитати такі рядки І. Франка із згаданої праці: «Здѣсь (въ лирической поэзіи) на первомъ мѣстѣ стоитъ с и л ь н ы й т а л а н т ь Л. Українки, у которой нота глубокой гражданской скорби сливается съ энергической рѣшимостью бороться за осуществленіе высокихъ идеаловъ и съ нѣскольکو аскетическимъ отреченіемъ отъ личныхъ удовольствій (см. Особенно ея прекрасный драматической этюдъ «Одержима»)» [15, с. 110].

На праці І. Франка посилається Богдан Барвінський у своїй статті «Звідки пішло імя “Україна”?» [11] і наводить вірш «Лямент України» (з 80-х рр. XVII ст.) з його «Студій над українськими народніми піснями», опублікованих у «Записках Наукового Товариства ім. Шевченка» (1907. — Т. 78. — С. 137-138).

Ім'я І. Франка як визначного вченого зринає також у статті про Костя Паньківського, в якій наголошено, що серед найкращих представників галицьких українців «сливе одинокий кандидат на катедру української літератури на львівськiм університеті др. Франко — не одержав її» [18].

Галицька молодь, майбутні Січові стрільці, вбачали в особі І. Франка свого духовного провідника і з великою пошаною ставилися до нього. Свідченням цього слугують спогади Осипа Назарука. У статті про мілітарний рух серед української молоді середніх шкіл перед Першою світовою війною він пише: «Все приготівлюючий мілітарний рух відбувався на основі державно-самостійницької української ідеології, про котру давали ми виклади, що викликували дуже горячі дебати — головно про способи здобуття самостійної української держави та про будучий її устрій. Тій самостійницькій ідеології присвячена була також спеціальна літографована часопись, котрої титул «Вічний революціонер» взяли ми з відомої поеми Франка і котра була присвячена Франкови» [17].

На думку Січових стрільців, І. Франко належав до тих, хто будив національну свідомість. Ведучи мову про відродження історичної традиції, автори журналу «Шляхи» зазначали, що «на ріках вавилонських» нашої невольницької смуги проносились пісні про славу наших предків, пісні Шевченка, Франка, Олеся, Лепкого, Пачовського... надихані ясною вірою в кращу будучину народу» [8].

Духовним провідником народу вважала І. Франка й редакція «Вістника Союзу визволення України». Так, у передовій статті «Чим є для України Шевченко» зазначалося: «Доля Шевченка, котрого замучили за Україну, се доля всіх найкращих синів України, хочби Драгоманова та Франка, котрі в своїм життю багато горя перетерпіли, а небагато радості зазнали. І в міру того, як ряди каменярів кращої будучности щораз ширші, ширшає і культ того, хто показав нашій нації, чиї ми сини та до чого простуємо» [25].

Українські видання аналізованого періоду показують І. Франка і як звичайну людину, з своїми життєвими проблемами та хворобами, зокрема під час російської окупації Львова та на похоронах свого побратима М. Павлика.

У спогадах М. Колодія про І. Франка під час російської окупації яскраво висвітлено перше знайомство Каменяра з російськими військовиками. З вересня 1914 р. вулицею Понінського (тепер — вул. Івана Франка) попри віллу Каменяра з великим гуркотом у супроводі піших і кінних вояків їхали гармати. Ця вулиця належала до т. зв. зрадливих: починаючись доброю бруківкою, за горішньою брамою вона виходила на польову дорогу і закінчувалася глибоким яром. Дивлячись на це пересування військ, Франкові стало смішно, — якраз такою дорогою добре возити гармати!

Незабаром похід російської артилерії зупинився, почалася метушня, а після тривалої стоянки вояки з гарматами рушили площею, щоби вийти на Стрийський тракт. Тим часом наближався вечір.

«Довго ще бачив я їх на своїй вулиці. Порозкладали ся. Одні сіли, другі далі стояли, поспускавши свої кріси; хто сягав руками, хто й крісами по доступні йому овочі, що нависали над вулицею. Знову біганина кінних, знову оклики: «Нет распоряженія!» Проїздить старший, другий, третій... Короткі наради і нарешті «распоряженіє»: закватирувати салдатів у всіх сусідних домах! Почали кватирувати

в самім низу, потім у моїх сусідів, а нарешті дійшли й до моєї віллі. Хоча залізна фіртка була незамкнена, почали стукати і домагати ся входу «іменем воєнного права».

Виходжу проти них з жінкою; на питанє, де властитель дому відповідаю: се я. Тоді один салдат спитав мене: «А єсть у вас сарай?» (шопа) і здивував ся, довідавши ся, що в міських віллях худоби не держать і шопа не будують.

Якийсь «чин» сповістив мене, що в моїй віллі закватурують на ніч одну роту вояків, а на питанє скільки людей, дістав я відповідь: 120.

Одначе салдати входили без числа й порядку, напливали, мов вода, заповнили рівночасно дві верхні комнати, просторий стрих і всі пивниці, а їх приплив скінчив ся аж тоді, як їх у тих поміщенях стало так повно, мов селедців у бочці, що значна часть не могла навіть сісти, не говорячи вже про лежанє. Рівночасно з входом салдати почали питати, чи нема хліба, та що в мене хліба ані шматка не було, посунули купками в садок і почали рвати недостиглі ще, квасні яблука, з яких значну часть, надкусивши, кидали.

Інші прийняли ся копати в садку під парканом досить глибокий рівчак, призначений для «своєї потреби» такої маси людей протягом ночі, а ще інші, розбивши стирту сїна близького сусїда п. Геллера, почали оберемками носити його до комнат і до пивниць, застелюючи скрізь долівку. Тільки партер, де я живу, лишили свобідний, а в сальонї ночував капітан, три офіцири і ще якісь три низші чини. Вони, бачте, навіть не представили ся менї, хоча не цурали ся зі мною доволі довго розмовляти. Другого дня рано вони, переночувавши, забрали ся в дальший похід.

Я дивував ся, бачучи того рана, як салдати щось пили зі своїх шальок, а потім решту виливали на землю. Все подвірє і всі сходи були облиті білим плином, як показало ся з близька, гречаними крупами. Перед фірткою стояла і працювала цілу майже ніч рухома кухня і вона очевидно нагодувала салдатів такою противною для них зупою. Нагодувала їх ще чимсь більше, а власне кінським мясом, з якого величезні кости хребтові знайшли ся на подвірю, а ребра і щоки з голови лишили ся на улиці. Одну таку гарну щоку я заховав у себе на памятку» [11, чис. 81].

Під час російської окупації Львова І. Франка не раз відвідували деякі «гості з України» — переважно солдати-українці, які

приходили подивитися на Франка і дивувались, що він може писати лівою рукою [11, чис. 82].

М. Колодій розповів про ще один цікавий факт із життя І. Франка під час російської інвазії. Коли окупаційна влада видала наказ, щоб населення віднесло всю зброю до магістрату, «вибрався того дня д-р Франко з двома шаблями своїх синів, що пішли до війська, і ніс їх до магістрату». Біля готелю «Жорж» зупинився, бо саме проїжджала російська артилерія. Побачивши автора споминів і професора Т.[вердохліба], сказав: «Бачите, несучи зброю. Москалі загрозили карою смерті або 3000-ми рублів, якби хто задержав у себе яке небудь зброю!».

М. Колодій відповів, що такий наказ градоначальника, і взяв від І. Франка шаблі, «бо йому з огляду на параліж рук дуже не вигідно що небудь нести», і відніс до магістрату, де вони й пропали [11, чис. 81].

За словами М. Колодія, під час російської інвазії, особливо взимку, «хорував не раз д-р Франко дуже тяжко, передовсім на жолудок, серце і пухлину ніг. Найтяжше дає ся йому відчувати параліж рук. Проте таки пише Франко кілька годин щоденно лівою рукою і то навіть дуже чисто, бо поволи» [11, чис. 82].

У цей період одного разу розійшлася чутка в російських газетах, що «д-р Іван Франко живе в біді дуже хорий і що в його віллі переведено ревізію». Однак жодних ревізій не було, але коли цю інформацію хотіли повторити польськомовні львівські часописи, то російська цензура текст цього повідомлення конфіскувала. Ця звістка про І. Франка в російських газетах привела до позитивного наслідку: студенти-українці Харківського університету, де І. Франко отримав титул доктора «honoris causa», зібрали певні кошти і передали їх хворому письменникові, і це сприяло тому, що він зміг трохи легше пережити час російської інвазії у Львові [11, чис. 82].

Львівські періодичні видання повідомляли також про присутність І. Франка на похоронах свого побратима М. Павлика. Часопис «Діло» так зафіксував цю подію: «Настав ранок 28 січня. Прийшов різьбар з помічником і зняв посмертну маску з помершого. Якраз в сю хвилю надійшов д-р Іван Франко і в задумі ходив повільними

кроками довкола Павликової домовини...» [14]. Відновлений після півторарічної перерви український радикальний часопис «Громадський Голос» майже переповів повідомлення «Діла», але доповнив такими словами: «Товариш і друг великої праці, терпіння і надії, тюрми і волі, борби і відпочинку, лежав у домовині... Драгоманова нема, Павлика нема — із трох могучих велитнів відродження українського народу по Шевченковій добі остав тепер лиш Він оден — наша гордість і слава: І в а н Ф р а н к о» [21].

У переглянутих *de visu* часописах нам вдалося виявити лише одну фотографію І. Франка між Січовими стрільцями під час спільної йорданської вечері (Шляхи. — 1916. — 15 лют. (чис. 5). — С. 168). Опосередковано пов'язана із родиною І. Франка групова світлина із підписом: «Українські Січові Стрільці. Полковник Гринько Коссак зі старшиною полку. 22.IX.1915», на якій четвертим зліва стояв четар П. Франко (Вістник Союзу визволення України. — 1916. — 23 квіт. (чис. 33/34). — С. 171). Прізвисьце сина відразу ж викликало у читачів згадку про його батька — І. Франка: діти Каменяра у перших лавах борців за Україну.

Аналіз провідних українських періодичних видань від травня 1915 р. до 28 травня 1916 р. дає підстави констатувати, що, незважаючи на бурхливі події, викликані Першою світовою війною, інтерес до постаті І. Франка і його творчості й далі був помітним. Українські часописи, одні — більшою, інші — меншою мірою, постійно публікували його твори і засвідчили той факт, що важкохворий письменник до останніх днів залишався надзвичайно активним як митець, перекладач, науковець, розширював тематику та стилістично і формально удосконалював свої вірші. Твори І. Франка перекладали європейськими мовами, його книги ґрунтовно аналізували, а на його праці посилалися такі відомі українські вчені, як Л. Біднова, С. Єфремов, М. Могилянський, А. Ніковський. Очима І. Франка бачимо також важливі тогочасні суспільно-політичні події, зокрема окупацію Львова російськими військами. Тож можемо констатувати, що франкіана останнього року життя поета є однією з яскравих сторінок української преси зазначеного періоду.

1. *Барвінський Б.* Звідки пішло імя «Україна»? / *др. Богдан Барвінський* // Вістник Союзу визволення України. — 1916. — 6 лют. (чис. 11/12). — С. 89.
2. *Бачинський Ю.* Мої спомини про Драгоманова / *Юліян Бачинський* // Вістник Союзу визволення України. — 1915. — 15 серп. (чис. 23/24). — С. 11, 13-14.
3. *[Біднова Л.]*. Национальные мотивы въ произведеніяхъ Бялика и Франка / *Л. Жигмайло* // Украинская Жизнь. — 1916. — Апрель–май (чис. 4/5). — С. 41-64.
4. *Горак Р.* Дім на Софіївці : путівник по музею / *Роман Горак*. — Харків, 2010. — С. 250-287.
5. *[Дорошенко В.]*. М. Драгоманів (1841–1895): (З приводу двадцятиліття смерти) / *Вол. Д.* // Вістник Союзу визволення України. — 1915. — Черв.–лип. (чис. 21/22). — С. 20.
6. *[Дорошенко Д.]*. З недавнього минулого. Олександр Барвінський. Спомини з мого житя. Друга часть. Образки з громадського й письменницького розвитку Русинів від 1871–1888 р., з додатком споминів про М. Лисенка. З 12 портретами, 13 картами і одним facsimile. Львів, 1913. Стор. VIII + 406 / *Д. Д-ко* // Основа. — 1915. — Кн. 2. — С. 124.
7. *Єфремов С. І.* Франко. В наймах у сусідів. Том перший. Стор. XII + 340. Львів, 1914 / *С. Єфремов* // Основа. — 1915. — Кн. 2. — С. 139-140.
8. Жива традиція // Шляхи. — 1915. — 31 груд. (чис. 2). — С. 72.
9. Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років ХХ ст. [упоряд. і авт. вступ. сл. *Микола Ільницький*]. — Львів, 2010. — С. 228-298.
10. *[Калинович І.]*. Переклади з української літератури / *І. К-ч* // Шляхи. — 1916. — 29 лют. (чис. 6). — С. 222 ; 31 марта (чис. 7/8). — С. 287-288 ; 30 квіт. (чис. 9/10). — С. 352.
11. *Колодій М.* Іван Франко в році російської інвазії : кілька споминів і записок / *Маріян Колодій* // Діло. — 1915. — 1 падолиста (чис. 81) ; 2 падолиста (чис. 82).
12. *Лозинський М.* Галичина в життю України / *Др. М. Лозинський* // Вістник Союзу визволення України. — 1916 — 16 січня (чис. 5/8). — С. 36.
13. *Мельник Я.* І остатня часть дороги... Іван Франко: 1908–1916 / *Ярослава Мельник*. — Дрогобич : Коло, 2006. — 439 с.
14. Михайло Павлик. Кілька споминів про останні хвили житя, смерть і похорон // Діло. — 1915. — 10 падолиста (чис. 90).
15. *[Могиляньський М.]*. Украинській литературный отдѣль Новаго «Энциклопедического Словаря» / *Андрійко* // Украинская Жизнь. — 1915. — № 10. — С. 109-110.

16. *Мочульський М.* З останніх десятиліть життя Франка 1896–1916 : спогади і причинки / *Михайло Мочульський* // За сто літ : матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття. — Київ : Держвидав України, 1928. — Кн. 3. — С. 226-284.
17. *Назарук О.* Мілітарний рух серед української молодіжі середніх шкіл перед війною. Причинок до початків історії стрілецтва / *Д-р Осун Назарук* // Діло. — 1915. — 17 жовт. (чис. 66).
18. Незабутній пам'яті Костя Паньківського // Вістник Союзу визволення України. — 1915. — 26 груд. (чис. 59/60). — С. 5.
19. *Ніковський А.* Граматика Ів. Нечуя-Левицького («Граматика українського язика»). Часть I. Етимологія. Для двох нижчих класів гімназій та для двохкласних і трьохкласних народніх шкіл. Івана Нечуя-Левицького. Київ 1914. Стор. 166 + 90 + 84 / *Ан. Ніковський* // Основа. — 1915. — Кн. 2. — С. 103.
20. Писання Івана Франка. Т. VII. В наймах у сусідів. Збірник праць, писаних польською та німецькою мовами в перекладі з поясненнями та додатками автора. Том перший. Статі на суспільно-політичні теми. (Популяція, репрезентація, індемнізація). Писані в рр. 1886–1890. — Львів, 1914. С. XII + 340 // Вістник Союзу визволення України. — 1915. — 26 верес. (чис. 33/34). — С. 16.
21. Похорон Михайла Павлика // Громадський Голос. — 1916. — 1 марта (чис. 1). — С. 11.
22. Свято Шевченка у Відни // Буковина. — 1916. — 7 мая (чис. 14).
23. Святочний концерт в честь Тараса Шевченка... // Діло. — 1916. — 4 цвітня (чис. 88).
24. *Т. М.* Шевченкове свято у Варпалянці / *Т. М.* // Вістник Союзу визволення України. — 1915. — Май–черв. (чис. 19/20). — С. 13.
25. Чим є для України Шевченко // Вістник Союзу визволення України. — 1916. — 12 марта (чис. 21/22). — С. 2.
26. *Simowycz W.* Praktische Grammatik der ukrainischen Sprache für den Selbstunterricht. Mit zahlreichen Übunger, Lesestücken mit phoetischer Aussprachebezeichnung, einer ukrainischen Chrestomathie samt Wörterbuch. Відень ; Липськ. — С. VIII + 224 / *Dr. Wassyl Simowycz* // Вістник Союзу визволення України. — 1915. — 6 верес. (чис. 27/28). — С. 16.